

הד"ר הרצברג למלאות מאה שנה ליום הולדו

(תמצית הרצאתו של ה' י. קרניאל בהסתדרות „חלוצי-המזרח“
(בשבת, כ"ו שבט תרפ"ז):

הרצאתו של מר י. קרניאל על הד"ר הרצברג, לזכר מלאות מאה שנה ליום הולדו, משכה קהל רב לאולם ועד העיר היהודי בירושלם בשבת זו.

המרצה פתח את דבריו בהקדמה קצרה, שבה הדגיש את הצורך שבני הדור הצעיר וביהוד העולים החדשים יכירו וידעו את תולדות הישוב של החלוצים הראשונים בארץ בכלל ובירושלם בפרט. הכפר „ירושלם“ שיכל את תולדות הישוב בעיר בירתנו בשבעים השנים האחרונות לא נכתב עדיין, אף על פי שנמצא, חומר רב בעתונים ובמאספים וגם זכרונות בני הדור החיים אתנו כיום.

המרצה לא הכיר את הד"ר הרצברג ושאל את ידיעותיו מהוד הנקודות השונים, וביהוד ממאמרו של הא' דוד ילין, שנתפרסם לפני עשרים שנה ב„המליץ“, שלשים יום לאחל של המנוח, וכן גם מאמרו של הא' יעקב גולדמן ב„האסיף“ ומפי אנשים שהכירו את הד"ר הרצברג פנים אל פנים ויחד עמו עבדו על שדה החינוך והתרבות. הוא ספר את תולדותיו של האדם הגדול, לאיד גרמניה, שקבל את הנובו והשכלתו הגבוהה בבתי ספר עליונים בגרמניה ובצרפת, וזיר ההשכלה לה הציע לו משרה גבוהה בתנאי שימיר את דתו והוא בחר להיות מורה פרטי בבית אחד העשירים בהמבורג. שמו נתפרסם בעולם הספרות ע"י הברו הידוע „יודישה פאמיליין פאפירע“, שחלק ממנו הורגם לעברית לפני שלשים שנה ע"י המנוח פינס מטעם „בני-ברית“ בשם „כתבי בית יהודה“. דוספר הזה הטיל רעש גדול באירופה מפני כי יצא להגן על היהדות בפני הנצרות שכזמן ההוא. פרץ סמולנסקיין העיד ב„השחר“ על הספר הזה, כי מימי ישעיהו הנביא לא נכתב ספר כשפח כה נשגבה וכהתלהבות יהודית. וכצדק נקרא הספר בשם „הכוזרי של בני הרט“.

בשנת תרל"ז נמנה בהשתדלות הפרופיסור גרץ למנהל „מקוה ישראל“, ואולם לא נשאר על כנו זמן רב, מפני כי החכם והמשכיל הגרמני לא התאים אז לרוח ההנהלה הצרפתית בפריז. הא' יעקב גולדמן כותב ב„האסיף“ משנת 1885, כי הד"ר הרצברג הודח או ממשרתו „על העיון לתקן שמה ערובין והפרשת תרומות ומעשר“.

מר מיוחס, ראש ועד העיר השתתף בהרצאה זו והוסיף זכרונות חשובים על אודותיו העיר, כי הד"ר הרצברג רצה להקים בית ספר וקלאסי יהודי גם יחד, וזה לא היה לפי רוח ההנהלה הצרפתית בפריז בימים ההם.

הד"ר הרצברג עבר ירושלימה ונתן את לבו ליסוד „בית יתומים“ ירושלי בדי לאסוף את היתומים העוברים מאין תימכים ולהצילם מידי המסיון שמצודתו היתה פרושה עוד אז על שכונת ישראל בעירנו. המוסד הזה נוסד אז הודות לקול-קורא שהוציא הרצברג גרץ והוא שבו כמסעו לארץ ישראל. ואולם הד"ר הרצברג פגש מיד מבשולים ונים מצד הקנאים, ובאן מתעכב המרצה על תקופת הקנאות בירושלם, ומתאר בצבעים בהירים את כל הדיחות והמלחמות שערכו הקנאים כנגד „השקולים“. זו היתה תקופת החרם, זה הנשק שהשתמשה „הרבנית דבריסק“ כנגד כל „האפיקורסים“ שהעיו לעשות את הפרץ הראשון בירושלם על ידי פתיחת בתי ספר ובתי-יתומים וללמד את בני ישראל תורה ועבודה לשונות זרות, ובלכתו להתפלל עם דניכוי, התגפלו עליו וקראו אחריו מלא „אפיקורס מוחרם ומנודה!“ וזה היה גורלם של כל חלוצי התרבות והחינוך ומשכילי הדור בעירנו: הד"ר פרנקל, מיסד בית הספר למל, פרופיסור גרץ, יהושע ילין שהעיו להכנים את בון דוד לבית הספר של חברת כ"ה (ראה „זכרונות ירושלים“) פינס שהתנגד לרבנית, הד"ר הרצברג, בן-יהודה ועוד אחרים.

כאמור, יסד הד"ר הרצברג את בית היתומים האשכנזי ואת בית הספר האירופי הראשון „למל“ בירושלם, שהיה עוזב במשך עשרים שנה לרק תודות לו נתבסס והיה ראוי לשמו. הוא היה מן החלוצים הראשונים בירושלם ללחום מלחמת החינוך ועבודה רבה היתה לו גם בה"ל, כי אך בארבעה ילדים עזובים נפתח בית היתומים לפני 45 שנה, ובהרצאתו הגדולה בנסעו פעמים אחדות לאירופה רבו הכנסות הבית עד כדי כלכלת יתומים רבים, ובית אחרונה גדול נקנת אז למוסד הזה מנדבת יהודי גרמני שרצה בעילום שמו (ארבעים אלף מרק), זהו המרגש והבנין של בית הספר לנערים בהנהלתו של האדון יוסף ביוזום, ביה"ס הזה שייך עכשיו לקרן האסוד. הוא היה היהודי האירופי הראשון שבה השתקע בירושלם. ביתו היה בית-ועד להכמים כל ימי שבתו בירושלם וכל הכחות המעטים

נאספו סביבו וביניהם פינס, אדלמן, ילין ועד אחרים. שנים אחדות לפני עזבו את ירושלם יסד את לשכת „ירושלם“ לאגודת „בני-ברית“ ובני הלשכה הראשונים זוכרים עוד את תאיש הנעלה הזה. הוא פתח לשכות גם ביפו ובבירות ועפ"י יזמתו נשלחה משלחת ירושלמית לפתיחת לשכה בסמירנת, הלשכות יסדו בירושלם את הספרית הלא-בית, שעורר-ערב, את „מוצא“, ביפו את בית החולים היהודי ובית הספרים „שער-ציון“, בצפת את בית הספרים העברי וכן הילדים ורבו פעולותיהן בארץ לטובת החינוך והישוב בכלל עד היום הזה.

בשנת הששים לימי חייו התרופפה בריאותו, עזב את ירושלם בלזית אשתו ונסעו למחוסל, בירת בלגיה ולא שב עוד ירושלימת. הוא מת בשנת השבעים לימי חייו.

מר יוסף מיוחס, שהכיר את הד"ר הרצברג והיה מורה לערבית בבית היתומים הירושלמי בזמנו, מלא אחרון דברי מר י. קרניאל מסר פרטים מענינים על אודות חייו ופעולותיו של הד"ר הרצברג ועל מצב החינוך והתרבות של ירושלם בזמן ההוא.

דברי המרצים הנכבדים נתקבלו במחויאות-כפים רועשות מצד זקתל ובתודה מצד עסקני „חלוצי-המזרח“, שהם ראיים לשכה על המפעל החשוב שלהם — סדור הרצאות בכל שבת, וביהוד על הישוב בירושלם והתפתחותו.